

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 323.25

Хома Н. М.

ПОЛІТИЧНИЙ ГЕПЕНІНГ ЯК АКЦІОНІСТСЬКА ФОРМА ПРОТЕСТУ

Вивчаються сутнісні характеристики акційних форм сучасного мистецтва та їх вплив на громадсько-політичне життя. Аналізується поняття «політичний гепенінг» у його теоретичному, методологічному та практичному вимірах.

Ключові слова: акціонізм, політична гра, політичний гепенінг, постмодерн.

Хома Н. М. Политический хепенинг как акционистская форма протеста.

Изучаются сущностные характеристики акционных форм современного искусства и их влияние на общественно-политическую жизнь. Анализируется понятие «политический хепенинг» в его теоретическом, методологическом и практическом измерениях.

Ключевые слова: акционизм, политическая игра, политический хепенинг, постмодерн.

Khoma N. M. Political happening as actionism form of protest.

Political happening as a protest form of political participation is analyzed. The happening in the broadest sense is the direction of the promotional art (Actionism); this is a certain form of acts, actions, works in which artists are trying to attract viewers to the play, scenario of which is outlined approximately.

Political happening as a kind of «action art» is based on improvisation. The event takes place in real time, always for the first time and never is repeated. The happening combines spaces of different types of art and artistic activity: music, dance, poetry, visual art, video, movie, direct environmental phenomena (weather events, street noise and similar). There is no plot and logical connection between its parts. Happenings are played in galleries, railway stations, squares and other places not designed for performances; accent is made on environment, surrounding, and then breaks the stereotype of «the viewer – the scene». The purpose of works is happening in the political process itself, and creativity during its performance should be revealed among all «players» – both authors-artists and audience.

Organizers of political happening often unite into quasi-party organizations, activity of which is directed at disclosure of illusiveness of particular ideology («Rays of Juche», «Dictatorship Of Pluralism Party», «Orange Alternative» movement «Subtropical Russia», Party of Beer Lovers, movement «Violet»). 2014–2015 predetermined conduction of series of political happenings to support Ukraine (movement «Blue Rider», activist Kado, etc.).

Political happening opens the possibility to laugh over the fact that in everyday life has features of the highest formality and seriousness, and in such way helps understanding of the conventionality of many phenomena in social and political life.

It is shown that peculiarity of political happening is not just sight, but outside spontaneous action (provoked, improvised, unpredictable and similar), participants of which are not only actors, but also completely random people.

Key words: actionism, political happening, political game, postmodern.

Доба постмодерну актуалізувала вивчення ефективності традиційних форм політичної участі та змістила акценти із традиційних політичних практик (голосування,

мітинги і под.) на якісно відмінні форми громадсько-політичної участі. Політична дія у постмодерній реальності фрагментарна, провокативна, в її основі – гра; постійно розширюється діапазон громадсько-політичних ролей людини. Видається, що сучасна політична дія може досягнути ефективності через надання їй емоційної забарвленості. Способом такого «забарвлення» є мистецькі техніки акціонізму (гепенінг, перфоманс та ін.). Вивчити можливості естетизації політичного прийомом акціонізму, зокрема політичного гепенінгу, є нашим дослідницьким завданням.

Кроки до розуміння ролі цієї творчої форми у політичному житті зробили О. Андрієнко, Д. Левчик, В. Лепехін, П. Олещук, М. Переверзева. Особливу увагу аналізу візуально-видовищних форм сучасного мистецтва приділено у розвідках вітчизняної дослідниці-культуролога К. Станіславської. Філософсько-методологічне підґрунтя аналізу підведене Г. Арендт, Дж. Батлер, С. Зонтаг, Ж.-П. Сартром та ін. Опираючись на розуміння гепенінгу як мистецької форми, важливо проаналізувати його різновид – політичний гепенінг, з'ясовуючи потенціал цієї мистецько-культурної форми у громадсько-політичному житті сучасної спільноти.

В основні різноманітних форм акціонізму покладене розуміння сутності акції як дії. Акцією є заплановане мистецьке дійство (часто з ідеологічним або соціальним забарвленням), здійснюване митцем (групою митців), яке спрямоване на досягнення певної, значущої для художника мети.

Американська філософ-постструктураліст Дж. Батлер, осмислюючи події «Арабської весни», писала: «Щоб була політика, повинно повстати тіло» [3]. Але політичний акціонізм – це не все різноманіття тілесних жестів; акція – це, насамперед, вчинок. Реалізуючи будь-яку політичну тактику або художній прийом, акція шукає свою форму та свій сенс, орієнтуючись на динаміку безпосередніх зв'язків, а не на правила інституційної гри. Акція є дією публічною, а точніше – вона створює безпосередню публічність через пряму дію. Акціоніст не завжди може припустити, як пройде його акція, але він завжди знає, якого ефекту (результату) хоче досягти.

Усі практики акціонізму є авангардними; радикальний митець вторгається на неготову до цього публічну територію з подальшим скандалом, що провокує владу реагувати, а глядача – думати. «Провокативний» характер – його відмінна риса. Акціонізм здебільшого асоціальний, але таким він є заради чогось спільного, вищого; переходячи межу закону чи суспільної моралі, акціоністи роблять це, проголошуючи щось соціально значиме (наприклад, критика влади в умовах придушення політичної опозиції). Форми життя та форми публічних дій акціоністів кидають виклик існуючому суспільному устрою. Наприклад, бурхливу реакцію викликають акції феміністичного панк-рок-гурту «Pussy Riot», арт-групи «Война», представника російського радикального мистецтва П. Павленського та ін. Останній, зокрема, у своїх публічних мистецьких акціях («Туша», «Фіксація», «Свобода», «Відділення») шокує російське суспільство і одночасно ставить питання про його (цього суспільства) нездатність чинити опір владі; у «Туші» роздягнений і обмотаний колючим дротом художник лежав біля будівлі законодавчих зборів Санкт-Петербурга; цим він символізував «існування людини в репресивній законодавчій системі»; підтримуючи засуджених учасниць феміністичного панк-рок-гурту «Pussy Riot», П. Павленський зашив собі рот біля Казанського собору.

Своїми вчинками акціоністи утверджують цінність політики. Здійснення публічної дії (за Г. Арендт) і є здійсненням політики [2, с. 14–15]. Така політика створює світ як спільне, до чого долучаються багато. Політичний акціонізм дозволяє представити політику поза її класичними формами, по-новому бачить політичну роль мистецтва. Форми життя та форми публічних дій акціоністів кидають виклик державній владі, критикують нав'язані міфи у формі публічно здійснених вчинків як мистецьких акцій. На протипагу йому вони розвивають особливі відносини співтовариства та практику

публічної дії на очах у багатьох. Мистецтво спільноти стає політичним, коли сама спільнота стає частиною політичної ситуації.

Представники акційного мистецтва вважають: митець повинен займатись не створенням статичних об'єктів, а організацією подій, процесів, дійств, і тому в усіх акціоністських формах головний акцент зроблено не на певний мистецький продукт, а на процес його створення. Така художня ідеологія спонукала митців до пошуку нових способів художньої виразності, а саме – динамічності, процесуальності, театралізації, посилення ігрового компоненту, видовищності.

Політичний гепенінг (англ. «herpening») – подія, випадок; те, що відбувається) є малодослідженою протестною формою політичної участі. Часто ця форма сприймається як несерйозна з огляду на театралізований характер. Гепенінг у широкому розумінні є напрямом акціонізму; це певна форма дій, акцій, учинків, під час яких митці намагаються залучити глядачів до гри, сценарій якої окреслений лише приблизно. Гепенінг (у мистецтві) розуміється як вид театральної вистави, в якій подія та дія є самоціллю, а не частиною сюжету; це вид рухомого твору, ігрова імпровізація, яка дає вихід різноманітним підсвідомим спонуканням. Це своєрідна панорама життя; часто гепенінг визначають як «активний» («дієвий») поп-арт.

Теорія та практика гепенінгу опирається на художній досвід футуризму, дадаїзму, сюрреалізму, театру абсурду. Ж.-П. Сартр називає предтечею гепенінгу «театр жорстокості» А. Арто, основним постулатом якого було заперечення театральності як такої в ім'я реального відчуття подій, у які (на рівні внутрішніх переживань) залучаються глядачі. Гепенінг зародився на межі модернізму та постмодернізму (започаткований у 1952 р.) Американський музикант-філософ Дж. Кейдж (1912–1992 рр.) є основоположником практики гепенінгу, а його учень А. Капроу (1927–2006 рр.) – автором цього терміну (запропонував його у 1958 р.). Німі «музичні» п'єси Дж. Кейджа, хореографічні композиції А. Капроу спрямовувалися на провокацію митцями глядача на якусь дію; творчість була маніпуляцією об'єктами та людьми у просторі.

Безумовно, гра є однією з фундаментальних основ людського буття та культури ще з архаїчних часів [1, с. 123]. «Весь світ – театр, а люди у ньому – актори» (В. Шекспір). У цьому театрі людина – перманентний гравець із динамічною ролевою ротацією (виборець, вояк-доброволець, політик, бюрократ, партієць, волонтер і под.). Гра – засіб оволодіння певним соціокультурним досвідом і навичками, потужна сила, яка активно творить соціально-політичні відносини. Вона передбачає вільне самовиявлення людини і може розгортатись у різних формах, у т. ч. й політичних. Соціально-політичне буття демократичного суспільства містить потужне ігрове начало. Політика як поле суперництва не може існувати без ігрового елемента.

Людина ХХІ століття, на думку К. Станіславської, є «суб'єктом візуальної репрезентації, проживаючи своє життя в атмосфері тотальної візуалізації і відчувачи себе то глядачем, то виконавцем» [9, с. 182]. Мистецтво залучає (спонукає до участі у дійстві) глядача, який свідомо чи несвідомо приміряє на себе роль співавтора, співтворця. Сучасна публіка вже не хоче просто спостерігати – глядач потребує сильніших вражень та відчуттів, і така «погоня за емоціями» сприяє тому, що він стає повноправним учасником візуального дійства [9, с. 182].

Політичний гепенінг як різновид «мистецтва дії» побудований на імпровізації, одночасному співіснуванні різних художніх і нехудожніх дій, спонтанній реакції учасників. Він об'єднує в собі простори різних видів мистецтва та художньої діяльності: музика, танець, поезія, візуальні мистецтва, відео, кіно, феномени безпосереднього довкілля (погодні явища, шум вулиць і под.) [7]. Змішування різних театральних елементів (використання колірних, музичних і світлових ефектів, коли рухи тіла, жести,

міміка обличчя стають сенсом окремих композицій) і поєднання їх із життєвими об'єктами й явищами – відмітна ознака гепенінгу. Відсутній сюжет і логічний зв'язок між його окремими частинами. Гепенінги розігруються в галереях, на вокзалах, площах і в інших місцях, не призначених для вистав; наголос робиться на оточенні, обстановці – і тоді ламається стереотип «глядач – сцена». Культурологи наголошують: місто є відкритим майданчиком для видовищно-ігрових, творчих експериментів у публічному просторі й уможливило особливу комунікацію між митцем та глядачем у межах сучасного вуличного мистецтва [9, с. 186]. Аналіз різноманітних гепенінгів доводить: у всіх випадках митці пропонують ідентифікувати життя та сцену, видовище та дійсність, віддаючи перевагу вулиці перед традиційними глядацькими залами. Наприклад, «Pussy Riot» у своїх акціях освоювали станції метро, дах тролейбуса, храми, поверхню залізничної транспортної цистерни і под. із метою як звернутися до якнайширшої аудиторії, так і зламати традиційні уявлення про роль музиканта-митця. Архітектори наголошують: сучасне театральне мистецтво тяжіє до повернення у відкритий міський простір із спеціалізованих споруд; його можна розглядати як основний та невід'ємний творчий елемент громадських просторів міста [10, с. 207].

Під час гепенінгу змінюються позиції глядача та виконавця дійства: автори-митці прагнуть до стирання меж між ними, тому цілком нормальними є провокаційні дії щодо публіки з метою залучення всіх у дію. Головним у гепенінгу є саме ігровий простір, у якому усі бажаючи можуть самовиявитися, – дія усередині видовища [8]. Стресова поведінка публіки в контексті «випадкового» перебування зв'язки між людьми, між людиною та річчю (включаючи вулиці, магазини, товари, образи популярної культури й урбаністичний фольклор).

Метою творчості у політичному гепенінгу є сам процес, а творче начало під час його проведення має виявитися в усіх «гравців» – як авторів-митців, так і глядачів. Для всіх – це вихід енергії, пробудження неочікуваних емоцій, перевірка своєї реакції на непередбачувані події. Суттєвий наголос у політичному гепенінгу робиться на імпровізаційному началі; відсутній конкретний сценарій подій: лише частково передбачено ситуації й навіть розвиток сюжетних ліній, не завжди є відомі результати гри. Подія відбувається у реальному часі, завжди вперше та ніколи не може бути повторена. Усю підготовчу роботу в політичному гепенінгу виконують самі митці – запрошені до участі потрапляють уже безпосередньо на саму «подію». Особливість політичного гепенінгу – це не просто видовище, а зовні спонтанне (спровоковане, імпровізоване, непередбачуване і под.) дійство, учасниками якого стають не лише актори, але й цілком випадкові люди (участь таких є обов'язковою у політичних гепенінгах).

Американська дослідниця гепенінгу С. Зонтаг виділяє дві особливості гепенінгу: 1) поведінка з аудиторією (провокаційність щодо публіки, яка часто переходить межу допустимого, пристойного; акціоністи очікують на збентеженість публіки – через шок «втягнути» з глядача емоцію у відповідь; це зможе спрямувати перебіг гепенінгу в інше русло, а глядача – переформатувати на співвиконавця); 2) поведінка з часом (неможливо передбачити, ні як буде розвиватися гепенінг, ні скільки він триватиме: навіть досвідчена аудиторія гепенінгу зазвичай не розуміє – фініш чи ні) [4, с. 37–45].

Часто організатори політичного гепенінгу об'єднуються в квазіпартійні організації, діяльність яких спрямована на розкриття ілюзорності тієї чи іншої ідеології. Зокрема, першопрохідцями політичного гепенінгу в Україні були акції «Променів чучхе» (з вересня 1990 р.). «Промені Чучхе» вважаються першою в перебудовному СРСР (виникла у 1988 р. у середовищі Української студентської спілки) партією пародійного (помаранчевого) типу (такі організації пародіюють діяльність політичних партій і рухів; переймаючи зовнішні ознаки політичних партій, вони ставлять відверто безглузді й абсурдні цілі як програмні). Проводилося символічне закопування книг

М. Горбачова, водилися хороводи навколо пам'ятника В. Леніну, викликалися на ідеологічні двобої редактори «недостатньо комуністичних» газет і под.

На пострадянському просторі до таких псевдооб'єднань належали «Партія диктатури плюралізму», організація «Помаранчева альтернатива», рух «Субтропічна Росія». Прикладами політичного гепенінгу є діяльність: 1) Партії любителів пива (наприклад, посилка Б. Єльцину як подарунка на день народження засобів для зняття похмільного синдрому в 1995 р.); 2) Партії диктатури плюралізму (святкування третіх роковин Чудесного Спасіння Б. Єльцина з вод невідомої річки, яке відбулось 28.09.1992 р. на Пушкінській площі у Москві, де двоє учасників «святкування» пройшли урочистий обряд «єльцинування», під час якого були вкинті до фонтану з мішками на голові); 3) руху «Фіолетових» (декларували «Фіолетові придуть – багато хто піде!», «Майбутнє або фіолетове, або ніяке!» і под.); 4) «Субтропічної Росії» (покращення політичного клімату шляхом підвищення мінімальної температури навколишнього середовища до +20 °С і зниження температури кипіння води до +50 °С).

2014–2015 рр. зумовили проведення низки політичних гепенінгів на підтримку України. Зокрема, активісти російського руху «Синій вершник» відомі низкою яскравих акцій, одна із яких була проведена на підтримку України (Москва, листопад 2014 р.). Гепенінг проводився за участю двох учасників (О. Басов, Є. Авілов): один лежав на землі біля підніжжя пам'ятника місту-герою Києву, накритий українським прапором, а інший із банкою червоної рідини пропонував відвідати «української крові». Прапором нагадувалося, що ним накривали убитих на Майдані протестувальників, а імітація крові символізувала протест проти тих, хто радіє смертям українців. 06.08.2014 р. петербурзька активістка Кадо вийшла на Невський проспект в образі «осліпшої Росії з кров'ю на руках». Жінка в одязі кольорів російського прапора і пов'язкою на очах видавала голосний крик на одній ноті та падала на асфальт. 21.11.2014 р біля московського Кремля пройшов політичний гепенінг на відзначення річниці початку Євромайдану зі спаленням опудала В. Путіна.

Грайливість і гумор гепенінгу межують із жахом перед соціальною дійсністю і водночас допомагають його долати. Політичний гепенінг відкриває можливість сміятись над тим, що у повсякденному житті наділяється рисами найвищої офіційності та серйозності і тим самим допомагає усвідомленню умовності багатьох явищ суспільно-політичного життя [1, с. 127].

Політичний гепенінг є втіленням комунікаційної моделі «митець – глядач»; це інтерактивна форма художніх практик громадсько-політичного спрямування. У формі гепенінгу яскраво виявляється ідея стирання меж між митцем та глядачем [9, с. 183]. Гепенінг – яскравий приклад того, як гра (втілення свободи людського духу) набуває естетичного вигляду, стає видовищем. «Прагнення до спонтанності, безпосереднього фізичного контакту з публікою, підвищеної дієвості мистецтва виливаються в концепцію карнавалізації життя» [6, с. 486] – єдність страху і сміху, амбівалентності життя і смерті, відродження через самознищення.

Попри деяку несерйозність політичного гепенінгу, акцентуємо на потребі наукового осмислення цієї форми політичної активності, як й інших постмодерних форм політичного акціонізму, адже сучасне мистецтво є політикою свободи. Різноманітні форми акціонізму дозволяють представити політику поза її класичними формами. Акціонізм дозволяє по-новому відповісти на питання про політичну роль мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко О. В. Ігрове начало у бутті демократичного суспільства / О. В. Андрієнко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 2. – С. 123–127.

2. Арентд Х. Vita activa, или О деятельной жизни / Х. Арентд. – СПб. : Алетей, 2000. – С. 14–16.
3. Батлер Дж. Згуртовані тіла та політика вулиці [Електронний ресурс] / Дж. Батлер ; пер. з англ. О. Бондаренко. – Режим доступу : <http://eipcp.net/transversal/1011/butler/uk>
4. Зонтаг С. Хепенинг: Искусство безоглядных сопоставлений / С. Зонтаг // Мысль как страсть: Избранные эссе 1960–70-х годов / сост., общ. ред., пер. с фр. Б. Дубина ; пер. с англ. В. Гольшева и др. – М., 1997. – С. 37–45.
5. Левчик Д. А. Политический «хэппенинг» / Д. А. Левчик // Социологические исследования. – 1996. – № 8. – С. 51–56.
6. Лексикон неонклассики. Художественно-эстетическая культура XX века / под ред. В. В. Бычкова. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 607 с. (Серия «Summa culturologiae»).
7. Переверзева М. Хэппенинг Джона Кейджа [Електронний ресурс] / М. Переверзева // Harmony: Международный музыкальный культурологический журнал. – Режим доступу : <http://harmony.musigi-dunya.az/rus/archivereader.asp?s=1&txid=114>.
8. Станиславская Е. И. Хэппенинг как действенно-зрелищная форма искусства XX в. [Електронний ресурс] / Е. И. Станиславская. – Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZJTM42EwHtMJ:www.actual-art.org/en/k2010-2/st2010/96-viz/201-kheppening-dejstvenno-zrelischnaya-forma-iskusstva.html+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>
9. Станіславська К. Митець і глядач: погляд на взаємини у модусах постмодерністської видовищної культури / К. Станіславська // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – 2013. – Вип. 13. – С. 180–189.
10. Хір А. М. Театральне мистецтво як формівний чинник громадського простору на прикладі м. Ужгорода / А. М. Хір, Б. В. Гой // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 793: Архітектура. – С. 201–207.

УДК 323.22/28

Кравець Г. В.

СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: ОСНОВНІ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ПІДХОДИ У ПОЛІТИЧНИЙ НАУЦІ

У статті розглядається одна з основних категорій політичної науки – політичний процес. Розглядаються його сучасні тлумачення, наукові підходи та основні складові. Політичний процес проаналізований як універсальна категорія як політичної науки, так і політичної практики.

Ключові слова: політичний процес, політична культура, політична система, політична поведінка, вертикальний і горизонтальний політичний процес, політична діяльність.

Кравець А. В. Современный политический процесс: основные толкования и подходы в политической науке.

В статье рассматривается одна из основных категорий политической науки – политический процесс. Рассматриваются его современные трактовки, научные подходы и основные составляющие. Политический процесс проанализирован как универсальная категория политической науки и политической практики.